

УДК 656.072(477): 347.763 (477)

Уляна Гришко,

канд. юрид. наук, викладач кафедри цивільного права

Навчально-наукового юридичного інституту

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

ОСОБЛИВОСТІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПЕРЕВІЗНИКА ЗА ШКОДУ, ЗАВДАНУ КАЛІЦТВОМ, ІНШИМ УШКОДЖЕННЯМ ЗДОРОВ'Я АБО СМЕРТЮ ПАСАЖИРА

У статті автором досліджено особливості відповідальності перевізника за шкоду, завдану каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю пасажирів. Досліджуючи більш детально відповідальність перевізника в аспекті деліктної відповідальності, автор з'ясував, що виступає умовами її виникнення. Цивільно-правова відповідальність перевізника за шкоду, завдану каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю пасажирів, проявляється у формі відшкодування матеріальної та моральної шкоди. Автором досліджено також особливості цивільно-правової відповідальності перевізника за шкоду, завдану каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю пасажирів під час перевезень на окремих видах транспорту, зокрема повітряному, залізничному та автомобільному.

Ключові слова: шкода, перевізник, пасажир, недоговірна відповідальність, договір перевезення пасажира та багажу.

Постановка проблеми. Стаття 27 Конституції України проголошує, що кожна людина має невід'ємне право на життя. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань [1].

Традиційно життя та здоров'я людини відносять до особистих немайнових благ. Це пов'язано з тим, що вони, по-перше, безпосередньо не можуть бути оцінені у грошах, по-друге, не відокремлені від особистості (такі блага не можна ані подарувати, ані продати, ані передати у спадщину або іншим чином відокремити від особистості) та, по-третє, виникають за загальним правилом з моменту народження та припиняються зі смертю громадянина [2].

Кожна фізична особа, будучи стороною договору перевезення пасажира та багажу, водночас виступає як пасажир – споживач транспортної послуги, який прагне задоволення своєї особистої потреби, а саме перевезення до пункту призначення. При цьому задоволення цього права пасажира має здійснюватися за відсутності будь-якого ризику для його життя та здоров'я, тобто покладення договором та законом обов'язку на перевізника з надання безпечної транспортної послуги.

Тому з метою охорони і захисту таких особистих немайнових благ, як здоров'я та життя кожної особи, що вступає у правовідносини із перевезення, важливим є встанов-

лення цивільно-правової відповідальності перевізника.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивченню особливостей відповідальності перевізника за шкоду, завдану каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю пасажира, у науці цивільного права приділено незначну увагу. У вітчизняному науковому колі питання недоговірної цивільно-правової відповідальності з відшкодування шкоди, завданої каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, та особливості відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки, досліджували С. В. Богачов, А. І. Бубіна, Л. М. Горбунова, І. Ф. Іванчук, А. О. Немцева, О. С. Онищенко, С. Я. Ременяк, О. О. Рубан, Н. В. Терещенко, Ю. В. Трало. Щодо питання особливостей відповідальності перевізника за шкоду, завдану каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю пасажирів, то воно є малодослідженим у науці цивільного права.

Постановка завдання. З урахуванням усіх характеристик договірної та недоговірної цивільно-правової відповідальності спробуємо більш ґрунтовно дослідити специфіку відповідальності перевізника за шкоду, завдану каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю пасажирів, відповідно до національного та міжнародного законодавства.

Виклад основного матеріалу. Загальнотеоретичні положення цивільного права

дозволяють нам класифікувати цивільно-правову відповідальність за підставами виникнення на договірну і позадоговірну. Під договірною відповідальністю прийнято розуміти відповідальність, що настає у разі невиконання і неналежного виконання зобов'язання, що виникло з договору. Прикладом такої відповідальності є сплата перевізником пасажирові штрафу за затримку у відправленні транспортного засобу або запізнення у прибутті такого транспортного засобу до пункту призначення (ч. 1 ст. 922 ЦК України) [3, с. 451].

Якщо порушено зобов'язання, що виникло не з договору, а з інших підстав, виникає позадоговірна (недоговірна) відповідальність. Наприклад, фізична або юридична особа, яка завдала шкоди каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я фізичній особі, зобов'язана відшкодувати потерпілому заробіток (дохід), втрачений ним внаслідок втрати чи зменшення професійної або загальної працездатності, а також відшкодувати додаткові витрати, згідно зі ст. 1195 ЦК. Відповідальність у такому разі настає за порушення обов'язку, встановленого не договором, а законом.

Цивільний кодекс України передбачає випадки, коли норми, що регулюють позадоговірні відносини, поширюються й на окремі зобов'язання, що виникають із договорів. Тоді норми деліктної відповідальності підлягають застосуванню незалежно від того, чи є дія, що заподіяла шкоду, необхідною для виконання даного договору. Так, у ст. 928 ЦК закріплено, що відповідальність перевізника за шкоду, завдану каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю пасажирів, визначається відповідно до глави 82 ЦК «Відшкодування шкоди», якщо договором або законом не встановлена відповідальність перевізника без вини [4]. Тобто в цьому разі йдеться про шкоду, пов'язану з виконанням договору, але застосовуватимуться положення про деліктну відповідальність, оскільки є відповідна вказівка закону.

Досліджуючи більш детально відповідальність перевізника в аспекті деліктної відповідальності, варто з'ясувати, що виступає підставами її виникнення. Зокрема, особливу увагу слід звернути на протиправність діяння. Річ у тім, що, з огляду на важливу цінність благ життя та здоров'я, будь-яке діяння, яким заподіюється шкода життю та здоров'я фізичної особи, як правило, презюмується протиправним, окрім випадків, які прямо передбачено в законі, наприклад, необхідної оборони. Причому протиправним вважається також заподіяння шкоди життю та здоров'ю внаслідок неналежного виконання

договірних зобов'язань (ст. 1196 ЦК). Щодо шкоди, то слід зазначити, що цим протиправним діянням фізичній особі заподіюється каліцтво чи інше ушкодження здоров'я або смерть. Під поняттям «смерть» слід розуміти певний стан організму фізичної особи, який посвідчується висновком компетентного медичного органу і характеризується непоправними руйнівними процесами центральної нервової системи та кори головного мозку, що настали внаслідок припинення функціонування життєво важливих систем людини (судинно-кровоносної, дихальної, нервової). Поняттям «каліцтво» охоплюється дві основні категорії: травма та професійне ушкодження здоров'я. Травма характеризується раптовим та, як правило, одноразовим зовнішнім впливом на організм, внаслідок чого йому заподіюється фізичне ушкодження, наприклад удар, результатом якого є перелом кісток. Поняттям «інше ушкодження здоров'я» охоплюється будь-яке, непов'язане з каліцтвом, пошкодження здоров'я, що настало внаслідок так званого загального захворювання [5, с. 30].

Певні особливості має також і причинно-наслідковий зв'язок між протиправним діянням та завданою шкодою, який, як правило, має складний характер. Щодо особливостей вини заподіювача шкоди у цьому деліктному зобов'язанні, то вина заподіювача презюмується, аж допоки він не доведе свою невинність. Крім того, якщо цю шкоду завдано джерелом підвищеної небезпеки, яким у нашому випадку виступає транспортний засіб, то вона відшкодовується незалежно від вини особи, яка завдала цю шкоду [6].

Цивільно-правова відповідальність перевізника за шкоду, завдану каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю пасажирів, проявляється у формі відшкодування матеріальної та моральної шкоди.

Специфіка шкоди, яку завдано життю та здоров'ю, полягає в тому, що її не може бути відшкодовано в натурі та оцінено в грошовому еквіваленті. І тому відшкодуванню підлягатиме не зазначена шкода, а лише майнові втрати, яких зазнала фізична особа внаслідок завдання цієї шкоди. До таких втрат законодавець відносить заробіток (дохід), втрачений потерпілим внаслідок втрати чи зменшення професійної або загальної працездатності, витрати, зумовлені необхідністю посиленого харчування, санаторно-курортного лікування, придбання ліків, протезування, стороннього догляду (ч. 1 ст. 1195 ЦК), а також витрати на поховання (ст. 1201 ЦК) та інші витрати.

Крім того, певні матеріальні витрати фізична особа може понести для відновлення

свого здоров'я, наприклад, у зв'язку із необхідністю посиленого харчування, додаткового догляду, на придбання санаторної путівки, тому і виникає питання про майнову (грошову) компенсацію понесених нею втрат. Цивільне законодавство чітко визначає ці втрати збитками, тобто включає сюди все, що «вибуває» із майнової сфери потерпілого, втрачається з незалежних від нього обставин [2, с. 510]. Так, наприклад, у справі про відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки до державного підприємства «Донецька залізниця», було постановлено рішення Свердловського міського суду Луганської області від 24.03.2014 про стягнення з державного підприємства «Донецька залізниця» матеріальної шкоди, витрат на придбання ліків, додаткові витрати на сторонній догляд, витрат на придбання крісла колісного – КДСВ[7].

Частиною 3 ст. 23 ЦК України встановлено, що моральна шкода відшкодовується у грошовому еквіваленті, іншим майном або в інший спосіб. Розмір грошового відшкодування моральної шкоди визначається судом залежно від характеру правопорушення, глибини фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, а також з урахуванням інших обставин, які мають істотне значення. Оцінюючи моральну (немайнову) шкоду, спричинену потерпілим особам внаслідок ДТП, суд повинен належним чином оцінювати ступінь їхніх немайнових витрат, а також у разі пред'явлення таких вимог до страховиків враховувати положення ст. 611 ЦК України про те, що таке відшкодування може бути застосовано лише у передбачених законом або договором випадках порушення страховою компанією зобов'язань, і виходити з того, чи передбачено укладеним договором страхування можливість такого відшкодування страховиком. Необхідно звернути увагу на те, що п. 22.3. ст. 22 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» і п. 3 ч. 2 ст. 23 ЦК України обов'язок відшкодування моральної шкоди, завданої пошкодженням майна, покладено на особу, яку визнано винною у скоєнні ДТП [8].

Незважаючи на те, що для визначення відповідальності перевізника за шкоду, завдану каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю пасажирів, застосовуються загальні положення відшкодування шкоди відповідно до глави 82 Цивільного кодексу України, крім того, специфіка такої відповідальності

може визначатися договором або спеціальними нормами транспортного законодавства. Розглянемо більш детально особливості цивільно-правової відповідальності перевізника за шкоду, завдану каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю пасажирів, під час перевезень на окремих видах транспорту, зокрема повітряному, залізничному та автомобільному.

Як зазначає О. В. Черненко, досить часто у додатках до квитка авіакомпанії розміщують інформацію, що зумовлює настання відповідальності перевізника за шкоду, заподіяну внаслідок смерті або пошкодження здоров'я пасажирів, з моменту входу пасажирів на перон аеропорту для посадки на повітряне судно і до моменту, коли пасажир залишив перон під наглядом уповноважених осіб перевізника, якщо інше не передбачено національним законодавством та міжнародними договорами про відповідальність під час повітряних перевезень. Однак перевізник не несе відповідальності, якщо смерть або пошкодження здоров'я пасажирів є результатом виключно стану його здоров'я [9, с. 519–520].

Щодо спеціальних положень у сфері повітряних перевезень, то відповідно до Правил повітряних перевезень пасажирів і багажу від 30.11.2012 № 735 передбачено відповідальність перевізника за загибель і тілесне ушкодження пасажирів, зокрема: «Перевізник не може виключити чи обмежити свою відповідальність за шкоду, яка спричинила загибель або тілесне ушкодження пасажирів, за умов, зазначених у главі 1 цього розділу, сумою у розмірі 113 100 СПЗ для кожного пасажирів (ч. 1 глава 1, розділ XXVII)». Водночас ця ж глава передбачає і підстави звільнення від відповідальності перевізника у випадках, якщо: така шкода не була заподіяна через недбалість або іншу неправомірну дію чи бездіяльність перевізника або його службовців чи агентів з обслуговування; така шкода заподіяна виключно через недбалість або іншу неправомірну дію чи бездіяльність третьої сторони [10].

Наявність даного положення у національному законодавстві щодо цивільно-правової відповідальності перевізника за шкоду, яка спричинила загибель або тілесне ушкодження пасажирів, є результатом приєднання України у 2008 році до Конвенції про уніфікацію деяких правил міжнародних повітряних перевезень від 28.05.1999 (Монреальська конвенція).

Позитивним аспектом є те, що дана шкода не обмежується розміром 113 100 СПЗ для кожного пасажирів, потерпіла сторона має право і на відшкодування додаткових витрат. Так, зокрема, у рішенні Примор-

ського районного суду м. Одеси від 28 квітня 2014 року за позовом про відшкодування майнової та моральної шкоди, заподіяної смертю особи внаслідок авіакатастрофи, суд, крім основної компенсації шкоди, яка спричинила загибель або тілесне ушкодження пасажира, додатково стягнув з авіакомпанії витрати на поховання, шкоду, заподіяну неповнолітнім дітям до досягнення 18-ти років, та моральну шкоду [11].

На відміну від чіткої визначеності у національному законодавстві розміру компенсації за шкоду, яка спричинила загибель або тілесне ушкодження пасажира у сфері повітряних перевезень, щодо перевезень автомобільним та залізничним транспортом такого розміру шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю пасажирів, не визначено на рівні спеціального транспортного законодавства. Таким чином, суди, вирішуючи спори про відшкодування пасажирам автомобільного транспорту шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи, керуються положеннями статей 1166, 1167, 1187, 1188, 1195-1202 Цивільного кодексу України та постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди» № 6 від 27.03.1992.

Певні особливості цивільно-правової відповідальності перевізника за шкоду, завдану каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю пасажира, встановлені стосовно автомобільних та залізничних перевезень територією принаймні двох держав. У таких ситуаціях застосуванню підлягають міжнародно-правові договори. Серед них, зокрема, Конвенція про договір міжнародного автомобільного перевезення пасажирів і багажу (КАПП) від 5 липня 1978 року, яка передбачає, що загальна сума відшкодування, яка повинна бути виплачена перевізником у зв'язку зі збитками, пов'язаними зі смертю, тілесними ушкодженнями чи нанесенням будь-якої іншої шкоди фізичному або психічному здоров'ю пасажира в результаті події, пов'язаної з перевезенням, і яка мала місце або під час перебування пасажира в транспортному засобі, або під час його посадки чи висадки, або у зв'язку із завантаженням чи відвантаженням багажу, не може перевищувати 250 000 фр. на одного потерпілого [12]. Це також Конвенція про міжнародні залізничні перевезення (КОТІФ), яка згідно з текстом Протоколу змін від 3 червня 1999 року закріплює форму і суму відшкодування збитків у разі загибелі і поранення пасажирів: «Сума збитків, що відшкодовуються, визначається національним законо-

давством. Проте у разі застосування Єдиних правил верхня межа для пасажира становить 175 000 розрахункових одиниць у формі одноразової виплати або щорічної виплати, що відповідає цій сумі, якщо національне законодавство визначає верхню межу меншою, ніж ця сума» (параграф 2) [13].

Висновки. Таким чином, особливості цивільно-правової відповідальності перевізника за шкоду, завдану каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю пасажира, пов'язані з: по-перше, визначенням її відповідно до положень глави 82 ЦК України або встановленням умовами договору; по-друге, підставами її виникнення; по-третє, формами, у яких вона проявляється, а саме сукупністю матеріальних витрат, які становлять шкоду, завдану каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю особи. Вагомий вплив для визначення розміру цивільно-правової відповідальності перевізника за шкоду, завдану каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю пасажира, мають національні та міжнародні нормативно-правові акти у сфері повітряного, автомобільного та залізничного перевезення.

Загалом, законодавчі положення щодо цивільно-правової відповідальності перевізника за шкоду, завдану каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, вказують на те, що хоча і зобов'язання з перевезення пасажирів та багажу виникають на підставі договору, проте шкода, завдана пасажиру під час перевезення, підлягає відшкодуванню відповідно до вимог ст. 1196 Цивільного кодексу України, встановлених для недоговорної шкоди. Така шкода підлягає відшкодуванню в повному обсязі і незалежно від вини перевізника.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 30.09.2016. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>
2. Бубіна А. І. Деякі особливості відшкодування шкоди, завданої здоров'ю внаслідок дорожньо-транспортної пригоди. Актуальні проблеми держави і права. 2011. Вип. 59. С. 507-511.
3. Харитонов Є.О., Харитонova О.І., Старцев О.В. Цивільне право України: підручник / за ред. Харитонов Є.О. Київ: Істина, 2011. 808 с.
4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 року № 435-IV. Дата оновлення: 02.08.2018. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
5. Горбунов Л.М., Богачов С.В., Іванчук І.Ф., Трало Ю.В. Відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу дізнання, попереднього (досудового) слідства, прокуратури або суду. Відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням

здоров'я або смертю / Л.М. Горбунов та ін.; Міністерство юстиції України. Київ: Поліграф-Експрес, 2006. 58 с.

6. Стефанчук Р. О. Цивільне право України: навчальний посібник. Київ: Прецедент, 2005. URL: http://www.ebk.net.ua/Book/law/stefanchuk_tsivpu/part13/1314.htm.

7. Рішення Свердловського міського суду Луганської області, судова справа № 2-678/12. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/37917264>.

8. Узагальнення судової практики у справах про відшкодування шкоди, завданої в наслідок ДТП, від 01 грудня 2014 року. URL: <https://cr.vn.court.gov.ua/sud0228/uzag/145284/>.

9. Черненко О.В. Актуальні проблеми правового регулювання відповідальності авіаперевізника за договором міжнародного повітряного пере-

везення. Держава і право: Юридичні і політичні науки. 2006. Вип. 34. С. 516-523.

10. Правила повітряних перевезень пасажирів і багажу від 30.11.2012 № 735. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

11. Рішення Приморського районного суду м. Одеси від 28 квітня 2014 року, судова справа № 522/23876/13. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/38627944>.

12. Конвенція про договір міжнародного автомобільного перевезення пасажирів і багажу (КАПП) від 15.12.2004. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_845.

13. Конвенція про міжнародні залізничні перевезення (КОТІФ) від 09.05.1980. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_291/page2.

В статье автором исследованы особенности ответственности перевозчика за вред, причиненный увечьем, другим повреждением здоровья или смертью пассажиров. Исследуя более подробно ответственность перевозчика в аспекте деликтной ответственности, автор установил, что является условиями ее возникновения. Гражданско-правовая ответственность перевозчика за вред, причиненный увечьем, другим повреждением здоровья или смертью пассажиров, проявляется в форме возмещения материального и морального вреда. Автором исследованы также особенности гражданско-правовой ответственности перевозчика за вред, причиненный увечьем, другим повреждением здоровья или смертью пассажиров, при перевозках на отдельных видах транспорта, в частности воздушном, железнодорожном и автомобильном.

Ключевые слова: вред, перевозчик, пассажир, недоговорная ответственность, договор перевозки пассажира и багажа.

In the article, the author studies peculiarities of the carrier liability for the damage caused to passenger's health by serious and minor injuries or passenger's death. Studying more thoroughly the carrier liability in the sphere of non-contractual liability the author has found out what are the reasons of its appearance. Civil liability of the carrier for the damage caused to passenger's health by serious and minor injuries or passenger's death takes the form of compensation for material and moral damages. The author also analyzes peculiarities of the carrier liability for the damage caused to passenger's health by serious and minor injuries or passenger's death using certain means of transport, in particular air, rail and road.

Key words: damage, carrier, passenger, non-contractual liability, passenger and luggage transportation contract.